

Prostori mjestâ i tijekomva, razvoj i lokalno/globalno povezivanje: prilog programu istraživanja krajolika

Zoran Roca

CEGED – Centar za geografske i razvojne studije, Luzitansko humanističko i tehnološko sveučilište, Lisabon, Portugal
zoran.roca@ulusofona.pt

Maria de Nazaré Oliveir Roca

e-GEO – Centar za geografska istraživanja i studije regionalnog planiranja, Novo lisabonsko sveučilište, Lisabon, Portugal
mn.roca@fcsh.unl.pt

SAŽETAK Autori su ovo izlaganje održali na 21. sastanku Stalne europske konferencije za istraživanja ruralnoga krajolika *Jedna regija, mnogo priča: mediteranski krajolici u Europi koja se mijenja* – »Teorija i metodologija istraživanja okoliša« (Limnos i Lesbos, Grčka, 15.–21. rujna 2004.).

Afirmacija istraživanja krajolika kao dijela skrbi o teritorijalnom identitetu i održivosti u doba globalizirane ekonomije i kulture u perifernim, manje razvijenim i poglavito ruralnim regijama Europske Unije, kakav je Portugal, dobiva na značaju. Međutim, pro-identitetnu retoriku ne prati primjerena praksa: promjene u krajoliku, izazvane različitim interesima i odnosima moći lokalnih i globalnih zainteresiranih strana, često oslabljuju izgled za održivi razvitak. Ovaj rad pokazuje kako takvo stanje odražava nedostatak odgovarajućega konceptijsko-metodološkog okvira za prevodenje problema krajolika i drugih pitanja o teritorijalnu identitetu u politiku i instrumente lokalnog i regionalnog razvitka. Ovo se ograničenje može nadvladati operacionalizacijom složena i dvosmislenog koncepta teritorijalnog identiteta u analitičku kategoriju, kako bi se omogućilo bilježenje, procjenu i praćenje (monitoring) potrošnje i (re)produkcije tradicionalnog i nastajućega krajolika i drugih obilježja identiteta. Empirijska istraživanja teritorijalnih identiteta, promatranih kao slijed materijalnih i nematerijalnih prostora mjestâ i tijekomva unutar lokalno/globalnih povezivanja, trebaju na učinkovit način integrirati ulogu krajolika što se mijenjaju u lokalni i regionalni razvitak. U tom kontekstu predlaže se konceptualno-metodološki okvir za razvojna istraživanja krajolika i drugih teritorijalnih obilježja.

Cljučne riječi: istraživanje krajolika, politika održivog razvitka, teritorijalni identitet, lokalno/globalno povezivanje.

Primljeno: 30. lipnja 2005.

Pribvačeno: 30. lipnja 2005.

1. Uvod

Jedinstvenost svakoga mjesta i regije odražava postojanje (*availability*) i uvjetovanost lokalnih i globalnih materijalnih i nematerijalnih dobara, sustava i mreža kakvi su prirodni ciklusi i društveni sustavi, prirodni i ljudski resursi, fizički i društveni kapital, načini proizvodnje, distribucije i potrošnje, informacijski i komunikacijski tijekovi itd. Prirodna i društvena dobra, sustave i mreže raspoznavamo kao prostore mjestâ (*spatial fixes*) i prostore tijekova (*spatial flows*), s tim što su prvi »doslovce fiksirani (smješteni) u i na zemlji u nekom fizičkom obliku u razmjeno dugome razdoblju« i/ili »postali geografski nepokretni« (Harvey, 2003.: 15, u Arrighi, 2003.:3),¹ a potonji fizički odvojeni, pokretljivi i/ili fluidni, horizontalno i vertikalno fleksibilni, gibljivi (Santos, 1994.).² Promjene u prostorima mjestâ i prostorima tijekova, prouzročene prevladavajućim lokalnim i globalnim »hegemonističkim i protuhegemonističkim« čimbenicima (Harner, 2001.) i silama »prijateljske i neprijateljske Prirode« (Santos, 1994.), odražavaju se u stalnoj (re/de)generaciji jedinstvenosti mjestâ i regija što se, naposljetku, raspoznaju temeljem tradicionalnih, modernih i/ili hibridnih teritorijalnih identiteta (Haesbaert, 1999.).

Krajolici su ključni u raspoznavanju teritorijalnog identiteta. Prirodne i kulturne kvalitete krajolika temeljni su sadržaj kartografskih i drugih vizualnih zapisa mjestâ i regija i služe kao osnove za teritorijalne dijagnoze. Obilježja krajolika mogu odrediti naš »osjećaj mjesta« (Massey, 1995.; Rose, 1995.), ili naše teritorijalizirano procjenjivanje i emocije, budući da »prema geografu Pierceu Lewisu, 'kulturni krajolik je naša nesvjesna autobiografija' jer se odražava u opipljivim oblicima naših ukusa, vrijednosti, očekivanja i strahova« (Rubinstein 1999.: 23). Osiguravajući potporu prostorima mjestâ i integrirajući ih u prostore tijekova, krajolici su istodobno i čuvari i svjedoci lokalne/globalne (re)produkcije i/ili potrošnje materijalnih i nematerijalnih teritorijalnih identiteta. Na kraju, ali ne najmanje važno, prirodne i kulturne značajke krajolika mogu nas upozoriti na ono što ugrožava biofizička, sociokulturna, socioekonomska i druga obilježja mjestâ i regija i upozoriti na mogućnosti njihove (re)afirmacije. Ukratko, »krajolik je medij kojim se gradi identitet nekog mjesta ... (i) ... ujedno i predodžba (ideal koji prenosi značenje) i materijalnost (stvarnost životnih uvjeta) (Mitchell, 1991.a)« (Harner, 2001.: 660).

Zbog rastućeg utjecaja »deteritorijalizacije« i »multiteritorijalizacije« (Barel, 1986.), »reteritorijalizacije« (Haesebaert, 1997.) i »glokalizacije« (Benko, 2000.), kao i »anihilacije prostora vremenom« (Harvey, 2002.) ili čak »kraja teritorija« (Badie, 1995.), jedinstvena krajolična i druga obilježja teritorijalnog identiteta mjestâ i regija iščezavaju. Ipak, usprkos homogenizirajućim učincima globalizacije, obilježenim rastućim asimetrijama lokalnoga i globalnoga na račun lokalnoga, ili baš kao re-

¹ Kritičku ocjenu Harveyeva pogleda na »prostore mjestâ« vidjeti u: Jessop, 2004.

² Sveobuhvatnu raspravu o »prostornim tijekovima« vidjeti u: Haesbaert, 1997.

akcija na njih, teritorijalni identiteti mnogih mjesta i regija još su vrlo važni kao neposredni izvori udobnosti (*comfort*), samoprepoznavanja, samopoštovanja i nade u bolju budućnost ne samo društvenih skupina i/ili ekonomskih i drugih čimbenika koji nikad nisu ušli u lokalno/globalnu bitku ili su je već izgubili (Castells, 2003.: 74), već poglavito za one koji vjeruju da je globalna integracija, priznavanje i/ili valorizacija lokalne prirodne i društvene jedinstvenosti zaista potrebna i poželjna (Albino, 1997.).

Pitanje krajolika, što se mijenjaju kao dio bavljenja teritorijalnim identitetom i održivošću u sadašnjem dobu globalizacije gospodarstva i kulture, dobilo je tijekom posljednjeg desetljeća zamah u programima razvoja istraživanja i političkim programima,³ navlastito onima što se odnose na periferna, zaostala i ruralna područja Europe.⁴ U Portugalu, na primjer, gotovo i nije bilo regionalne i lokalne razvojne politike, programa ili projekta koji ne bi potvrdio kako je svaki gubitak u teritorijalnom identitetu, poput degradacije krajolika, depopulacije i zaostalog tradicionalnog gospodarstva, posljedica slabljenja pozicije, marginalizacije i/ili isključenja (*exclusion*) mjesta i regija iz globalne dobara, sustava i mreža.⁵ Štoviše, redovito se ponavljalo kako se zaostala područja moraju boriti protiv negativnih i činiti napore da privuku pozitivne učinke globalizacije, pridajući osobitu pozornost zaštiti, jačanju i reafirmaciji teritorijalnih identiteta radi povećanja kompetitivnosti lokalnoga/regionalnoga gospodarstva i kulture na globaliziranom tržištu robe, usluga i ideja.

Međutim, pro-identitetnu retoriku u Portugalu nije pratila prikladna praksa: degradacija i destrukcija prirodnih i kulturnih krajolika i drugih obilježja teritorijalnog identiteta zbivala se znatno učestalije i u zamjetno većem opsegu negoli njihova učinkovita zaštita i/ili unapređivanje. Proturječni pozivi na prostor i asimetrični odnosi snaga privatne i javne sfere, malenih i velikih proizvođača i potrošača, lokalnih i globalnih čimbenika ekoloških, društvenih, gospodarskih i kulturnih promjena jamačno su ozbiljno oslabili izgleda za održiv razvitak na lokal-

³ U društvenim se znanostima od devedesetih godina mnogo govori o važnosti raznolikosti i autonomije regionalnog i lokalnog razvitka u kontekstu globalizacije. Vidi, na primjer: Agnew, 2000.; Haartsen, Groote and Huigen, 2000.a; Massey and Jets, 1995.; Amin and Thrift, 1994.; Hadjimikalis, 1994.; Massey, 1991.

⁴ Za periferne i zaostale regije Europske Unije, jedan je od glavnih argumenata bio da povećana kompetitivnost lokaliteta i regija na globaliziranom tržištu dobara, usluga i ideja može biti odlučujuća za postizanje održivog »inženjeringa lokalnog razvitka« (Cosgrove, 1998.; Commission européenne, 1994.).

⁵ Većina ruralnih područja u Portugalu pretrpjela je propadanje sitne (*small-scale*) poljoprivrede, nedovoljnu iskorištenost ili zapuštenost obradivog zemljišta; prestanak ulaganja u ekonomsku i društvenu infrastrukturu i usluge i, naročito, u proizvodne djelatnosti, te stalno slabljenje demografske vitalnosti i iscrpljenost endogenih ljudskih resursa, kakvu se često naziva »humanom dezertifikacijom« (*human desertification*). Sve je to bilo praćeno iščezavanjem (*fading*) kulturne tradicije i usvajanjem novih identiteta (Animar, 2001., 1998.; Barreto, 2000.; Roca, 1998.; Cavaco, 1992.).

noj i regionalnoj razini. Povremene lokalne i regionalne »priče o uspjehu«, ma koliko bile važne, doslovce su beznačajne spram lokalnih i globalnih, fizičkih, ekonomskih, kulturnih i drugih prepreka postizanju ideala održivosti. Prilično znakovito, rječnik portugalskog jezika obogaćen je riječju *descaracterização* koja savršeno opisuje ono ozloglašeno što se dogodilo s prirodnim i kulturnim krajolicima u mnogim dijelovima zemlje: gubitak, poništenje, zloporaba, propadanje, zanemarivanje, itd. autentičnih, tipičnih, jedinstvenih, prepoznatljivih, itd. obilježja identiteta mjestâ i regija (Roca, 2004.).

Ovaj rad dokazuje kako jaz između pro-identitetne retorike i prakse odražava nedostatak primjerena konceptualnog i metodologijskog okvira za prevodenje skrbi o krajoliku i drugih obilježja teritorijalnog identiteta u razvojnu politiku i njezine instrumente. Ovo se ograničenje može prevladati, dokazano je, operacionalizacijom složena, dvoznačnog i subjektivnoga koncepta teritorijalnog identiteta, odnosno njegovom transformacijom u ono što on sada nije: u analitičku kategoriju kakva raspolaže instrumentima za evidenciju, procjenu i praćenje potrošnje i (re)produkcije postojećih i nastajućih lokalnih i globalnih prostora mjestâ i prostora tijekomova, izraženih jedinstvenošću mjestâ i regija.

U tom kontekstu cilj je ovoga rada dvojak: (i) osvijetliti i propitati istaknuta pitanja koja bi mogla objasniti jaz pro-identitetnog diskursa i anti-identitetne zbilje, i (ii) predložiti konceptualan i metodologijski okvir za proučavanje odnosa promjena u krajoliku i drugih promjena u prostoru mjestâ i prostoru tijekomova (tj. materijalnih i nematerijalnih dobara, sustava i mreža) s jedne strane, i globalno uvjetovanoga lokalnog i regionalnog razvoja na drugoj strani.

2. Pro-identitetna retorika i razvitak: konceptualno-metodologijska kontroverza

Zašto postoji toliki jaz između pro-identitetne retorike i zbilje lokalnih/globalnih asimetrija u (re)produkciji i iskorištenju prostora mjestâ i prostora tijekomova i, napokon, obilježja teritorijalnog identiteta? Razlozi su brojni, no pozornost valja usmjeriti barem sljedećim dvama: prvo, raznolikosti značenja što ih se pridaje pojmu teritorijalnog identiteta i, posljedično, dvosmislenosti tumačenja njegova značaja za lokalni/regionalni razvitak; drugo, prevladavajući pristup odozgo prema dolje lokalnom/regionalnom razvitku i, sukladno tome, nedostatak svijesti o ulozi zainteresiranih strana za razvoj u (re/de)generiranju teritorijalnih identiteta.

2.1. Dvosmislena shvaćanja

Raznolikost značenja što ih se pridaje pojmu teritorijalnog identiteta vrlo je široka i kreće se od generičkih referencija o lokalnoj »jedinstvenosti«, »osebujnosti« (*singularity*), »specifičnosti« i/ili »autentičnosti« lokalnih/regionalnih materijalnih i ne-

materijalnih dobara, sustava i mreža,⁶ do rafiniranijih navoda o »tradicionalnim i modernim«, »ekstrovertnim i introvertnim«, »umreženim i izoliranim« mjestima i regijama koje imaju, ili nemaju, »kapacitete i potencijale« i »komparativne prednosti/nedostatke« za stjecanje i/ili oslobađanje od lokalnih/globalnih međuovisnosti. Ipak, usprkos takvoj mješavini mogućih značenja, afirmacija teritorijalnog identiteta stavljena je na pijedestal panaceje za promicanje održivosti lokalnog/regionalnog razvitka u eri globalizirane ekonomije i kulture.

U Portugalu pro-identitetna retorika ima vrlo važno mjesto u preambuli Nacionalnog plana regionalnog razvitka za razdoblje 2000.-2006., uz obrazloženje da »sklad modernoga i tradicionalnog znači, teritorijalno i geostrateški, kombiniranje generaliziranih kozmopolitskih obrazaca življenja s valorizacijom kolektivnog identiteta« (MP, 1999., Poglavlje III: 10), što odgovara općoj filozofiji u pozadini politike razvitka zaostalih zemalja i regija, posebice u ruralnim zonama, Europske Unije. Na primjer, ciljevi Inicijative LEADER II EU, što je devedesetih godina oduševljeno predstavljena u ruralnome Portugalu, uglavnom su se temeljili na ideji vrjednovanja »lokalnih teritorijalnih potencijala« i »bogatstva lokalne i regionalne baštine« te su sve lokalne razvojne inicijative, radi dobivanja financijske potpore EU, morale ugraditi »oblikovanje svijesti stanovništva o teritorijalnom identitetu i napretku« (DGDR, 1997.: 218-219). Slijedeći to načelo, Prva europska konferencija o lokalnom razvitku i društvenoj koheziji, u Serpi, Portugal, 1995., prihvatila je Završnu deklaraciju što naglašava kako »valorizacija lokalnog kulturnog identiteta i zaštita okoliša trebaju postati korisnim instrumentima stvaranja novih djelatnosti koje će omogućiti zapošljavanje te zadržati i privući ljude« (CEDLCS, 1995.: 4). I u portugalskoj Narodnoj skupštini i na sajmovina agencija lokalnoga i regionalnog razvitka, održanima u Amaranteu 1998. i u Taviri 2001., oštro se zahtijevalo »valorizaciju kulturnog identiteta«, »izgradnju lokalnog samopoštovanja«, »jačanje lokalne raznolikosti«, »osnaženje osjećaja za zajednicu«, »mobiliziranje aktivnog lokalnog građanstva« i »omogućavanje decentraliziranog razvitka« (Animar, 1998.) te »reafirmaciju lokalnih identiteta u svim njihovim dimenzijama«, kako bi se »oduprlo isključenju i masifikaciji kakve stvara globalizacija« (Animar, 2001).

Pošto su, međutim, obilježja teritorijalnog identiteta složena mješavina starih i novih prostora mjestâ i tijekova, i premda nisu posve jasna činjenično ni u pogledu provjerljivosti, kako tvorci razvojne politike i drugi čimbenici društveno-ekonomskih promjena mogu točno odrediti koje obilježje identiteta treba »ojačati«, »očuvati«, »preinačiti« ili čak učiniti »kompetitivnijim«, tako da postane razvojno relevantno? Koje kvantitativne-kvalitativne referencije (kriterije) uporabiti za praćenje

⁶ U akademskim i javnim raspravama »identitet« mjestâ i regija se često *a priori* povezuje s društveno-kulturnom sferom, manje često s dominantnim prirodnim resursima i kvalitetom okoliša, rijetko s lokalnim gospodarstvom i politikom, a doslovce nikada se ne promatra sveobuhvatno, tj. obuhvaćajući sve sektore života. Rose (1995.) je dao važan doprinos razjašnjavanju složenosti tumačenja pojma teritorijalnog identiteta.

i evaluaciju, primjerice, promjena u prirodnim i kulturnim krajolicima i drugima materijalnim i nematerijalnim obilježjima identiteta da bi se razlikovalo, uspoređivalo ili predvidjelo »poželjne« od »nepoželjnih« u motrištu ciljeva lokalnog/regionalnog razvitka? I, čak ako su u pitanju priroda lokalnoga razvitka i prepoznana potreba (ne)modificiranog teritorijalnog identiteta, tko bi imali biti legitimni »čuvari« obilježja identiteta, odnosno koje su ustanove ili pojedinci sposobni i, prije svega, pozvani uhvatiti se u koštac s (ne)povoljnim snagama globalizacije na lokalnoj razini?

Ova su pitanja u srži konceptualno-metodoloških ograničenja premošćivanja jača pro-identitetne retorike i zbilje. Teškoću odgovora na ova pitanja najbolje dokazuje činjenica da pro-identitetni argumenti i zahtjevi u pravilu ostaju zatvoreni u uvodnim izjavama i nema ih u operativnim poglavljima razvojnih strategija, planova, programa i projekata.

Potreba skrbi o identitetu i njegovo promicanje prihvaćena je, ukratko, u portugalskom gospodarstvu i društvu kao *conditio sine qua non* održiva razvitka, ili, kako navodi Albino, »lokalan identitet mora se operacionalizirati u razvojni reurs. Strategija lokalnog razvitka trebala bi se temeljiti na poštivanju nasliedene tipičnosti kao sredstva poticanja budućeg razvitka novih lokalnih inovacija« (1997.: 113). Stoga je istinski izazov naći putove i načine funkcionalne (tj. u praktičnom a ne u konceptijskom smislu) integracije skrbi o teritorijalnom identitetu u lokalne/regionalne razvojne mogućnosti i inicijative.

2.2. Makroskopska podcjenjivanja

S motrišta proturječnosti pro-identitetne retorike i lokalnog/regionalnog razvitka u globalno-lokalnom povezivanju, nužno je istaknuti dva konceptualna i analitička ograničenja. Prvo, u tumačenjima uvjeta i posljedica globalizacije na lokalnoj razini, prevladavala je makroskopska perspektiva, pogled odozgo-dolje, a premalo je bilo uvida s temeljne razine (*grassroots level*), tj. iz perspektive kakvoće lokalnih prirodnog okoliša, gospodarstava, kultura itd. Mada »komentatori izgledaju sigurni u 'dijalektike' globalnoga i lokalnoga, da je na neki način ono što se smatra lokalnim izmijenjeno globalizacijom« (Massey 1991., u Amin and Thrift, 1994.: 1), empirijski dokazi gotovo nisu traženi na razinama nižim od jedne zemlje ili skupine zemalja (primjerice, priče o uspjehu Irske i »Azijskih tigrova«, ili priče o slomu Argentine i gotovo cijele subsaharske Afrike) na osnovi pristupa odozgo-dolje, temeljeći se na nacionalno i međunarodno agregiranim podacima i na sekundarnim izvorima informacija. Nedostaje razumijevanja utemeljenih na prikupljanju primarnih podataka na temeljnoj razini o utjecajima globalizacije na unutardržavnim, regionalnim i lokalnim teritorijalnim razinama.⁷

⁷ Istina, geografi, sociolozi, industrijski ekonomisti i poslovni analitičari, politolozi i ostali istraživali su učinke globalizacije na lokalne kulturne identitete, poslovne strategije, industrijske aglomeracije, političke borbe, itd. (Amin and Thrift, 1994.), ali takvi prinosi pokri-

Drugo se ograničenje uvelike korijeni u prvome i u vezi je s » podcjenjivanjem uloge ljudi i njihovih organizacija kao društvenih čimbenika koji utječu na promjene u današnjoj literaturi o lokalno-globalnom povezivanju« (Hadjimichalis, 1994.: 249). Premalo se nastojalo odmaknuti od tendencije interpretiranja ekonomskog rasta i promjena u društvenoj, kulturnoj, političkoj i drugim sferama života, prvenstveno iz perspektive sustava i institucija te od zanemarivanja činjenice kako svaku instituciju vode i/ili koriste zainteresirani pojedinci, pa su zato sve percepcije, interpretacije i aktivnosti što utječu na teritorijalni identitet nužno subjektivne. Mora se, međutim, imati na umu da su razvojni ciljevi i sredstva njihova postizanja također uvelike subjektivni i, prije svega, da je »razvitak više od gospodarskog rasta: on je ostvarenje punog potencijala resursa (određenog) mjesta, od kojih su ljudi najvažniji. Kako bi ljudi dosegli vlastiti ukupan potencijal, moraju prepoznati tko su i predvidjeti mogućnosti za budućnost. Moraju se snažno identificirati sa svojom zajednicom i mjestom« (Harner, 2001.: 678). U tom kontekstu valja rasvijetliti pitanje »o čijem identitetu ili identitetima govorimo i tko određuje regionalni identitet nekog područja« (Groote et al., 2000.: 2).

Kako bi se ovu raspravu potkrijepilo, vrijedno je navesti glavne nalaze eksploratornog istraživanja kako pojedinci shvaćaju teritorijalni identitet i globalno uvjetovan razvitak u ruralnim područjima Portugala (Roca, 2004.).⁸ Ponajprije, potvrdilo se da lokalni razvojni aktivisti (LRA) obilježja krajolika stavljaju na prvo mjesto na ljestvici prioriteta skrbi o teritorijalnome identitetu. U procjeni lokalnih razvojnih kapaciteta i potencijala, poželjnih i nepovoljnih lokalnih učinaka globalizirane ekonomije i kulture, te uloge lokalnih i globalnih strana zainteresiranih za razvitak, LRA-i ustvari drže u središtu, i eksplicitno i implicitno, obilježja krajolika što se mijenjaju.

Ne začuđuje što LRA-i jednodušno podupiru opću pro-identitetnu retoriku, ali nisu suglasni oko specifičnih, opipljivijih i suptilnijih pitanja i dvojba, poput onih prouzročuju li i jesu li za negativna obilježja teritorijalnog identiteta i nerazvijenost krivi i lokalni, a ne samo globalni, čimbenici, ili treba li, u ime društvenog i ekonomskog napretka, prihvatiti zamjenu (*trade-off*) modernizacije i tradicije na račun ove druge. Valja, također, naglasiti kako je većina LRA bila vrlo kritična spram svojih lokalnih zajednica, upozorujući osobito na snažnu prisutnost negativnih obilježja identiteta, poput degradacije prirodnog i kulturnoga krajolika, ni-

---

vaju samo sporadične i izolirane slučajeve (uglavnom »priče o uspjehu«), oslanjaju se na sekundarne izvore podataka i ostaju zatvoreni u monodisciplinarna tumačenja. Kritičko propitivanje konceptualno-metodoloških pitanja što se odnose na društveno-prostornu ugrađenost gospodarskog djelovanja u industrijske tvrtke i njihov posao i na promjenu identiteta ekonomskih aktora i na ulogu konteksta u istraživanju gospodarskog ponašanja, vidi u Yeung, 2003.

⁸ Istraživanje na nacionalnoj razini provedeno je 2002./2003. godine na reprezentativnom uzorku 65 profesionalaca na višim položajima u lokalnim i regionalnim razvojnim asocijacijama, zadrugama i agencijama, s iskustvom u poduzimanju dijagnostičkih studija razvojnih pitanja te u planiranju i primjeni razvojnih inicijativa (Roca, 2004.).

ske razine samopoštovanja, konzervativnosti, pomanjkanja poduzetništva, niske obrazovne razine i *assistencialismo* (duh ovisnosti o vlasti) među lokalnim stanovništvom, tj. na simptome duboko ukorijenjene društveno-ekonomske pasivnosti i stagnacije.

Čini se, štoviše, da 'globalizacija' još nije značajno pridonijela lokalnom identitetu ruralnoga Portugala, odnosno da su, prema LRA-ima, tradicionalne lokalne 'čvrste točke' i 'horizontalnosti' u vezi s kulturnim vrijednostima, stilovima života i društvenim ustanovama i ekonomskim strukturama, još nadmoćne nad sastavnicama identiteta što su se nedavno pojavile i sinonimi su globalnih tijekova i vertikalnosti, poput potrošačkog duha, dolaska stranih i »alternativnih« turista i diverzifikacije industrije slobodnog vremena, rurbanizacije, dotoka stručnjaka izvana i povremenih stanovnika. I nedostatna prisutnost komponenata kakve su komercijalna poljoprivreda, strana ulaganja, moderna industrijska tehnologija i velike tvrtke ne pokazuje da »umrežene regije« i lokalna »ugrađenost« globaliziranih ekonomskih čimbenika (Todtling, 1994.) postaju zbiljom ruralnoga Portugala. Tvrdnja LRA, uz to, da telematika još nije primjetna sastavnica identiteta ruralnog Portugala, potkrepljuje slične nalaze u drugim perifernim zemljama i regijama (Ilbery et al., 1995.).

Istraživanje je, također, otkrilo kako je globalizacija, čini se, na sve najprisutnije komponente identiteta povezane s kulturnom tradicijom, ljudskim resursima i strukturom gospodarstva imala više negativan nego pozitivan učinak. LRA-i su upozorili, zapravo, da predstoji gubitak određenih obilježja koja se obično smatra »jedinstveno portugalskima«, pa su zato potencijalna kompetitivna lokalna razvojna dobra (prednosti), poput tradicionalnoga kulturnoga krajolika, tradicionalnih dogadanja, običaja i kolektivnoga pamćenja. S druge strane, ohrabruje što je skromno postojanje nekih sastavnica lokalnoga identiteta – kakve su rijetke oaze očuvanih kulturnih krajolika, komercijalizacija poljoprivrede, iznošenje lokalnih proizvoda na vanjsko tržište, međunarodni turizam i lokalna kulturna proizvodnja, te, sa svim tim obilježjima prepoznatljivosti potencijalno povezano, povećano stvaranje novih mogućnosti zapošljavanja – čini se više vezano s pozitivnim nego s negativnim učincima globalizacije. Pače, izgleda da su i slabo prisutne ali poželjne, dinamične, inovacijske i/ili potencijalno kompeticijske komponente identiteta – svijest o zaštiti okoliša, samopoštovanje i poduzetnički duh ljudi, stručno osposobljavanje, modernizacija poljoprivrede i vanjska ulaganja, više pozitivno nego negativno povezane s globalizacijom.

Napokon, podijeljena su mišljenja LRA o stvarnim izgledima afirmacije teritorijalnog identiteta kao sredstva jačanja kompetitivnosti lokalne/regionalne kulture i gospodarstva. Otprilike polovica ih je prilično sumnjičava (uglavnom zbog nedovoljnih ljudskih resursa, stručnih smjernica i administrativnih zakonskih, financijskih i drugih poticaja), dok ostali izražavaju predanost za rješavanje onih obilježja identiteta na koje je globalizacija negativno utjecala, te za jačanje zanemarenih poželjnih obilježja identiteta, osobito oporavak i očuvanje kulturnoga krajolika, promociju vanjske slike teritorija i potražnje lokalnih proizvoda, sprječavanje iseljavanja mladih i

privlačenje novih stanovnika, ohrabrivanje usvajanja telematike, poticanje organske poljoprivrede i sprječavanje degradacije prirodnih resursa, posebice šuma i tla. Ti su stavovi donekle sukladni očekivanjima kako će u obranu lokalnih prioriteta protiv globalizacije nastati »teritorijalna mobilizacija« (Hadjimichalis, 1994.).

Ukratko, nalazi upozoruju na relevantnost teritorijalnog identiteta kao razvojnoga resursa i potvrđuju konceptijsko-metodologijsku proturječnost u premošćivanju jaza između pro-identitetne retorike i globalno uvjetovane razvojne zbilje. (Re)afirmacija teritorijalna identiteta zahtijeva učinkovitu ugradnju u razvojne politike i intervencije. Da bi to bilo moguće, treba postaviti temeljitije, empirijski potvrđene i politički relevantne osnove za razumijevanje »trajno istaknutoga značenja mjesta kao naselja za društveni i ekonomski opstanak i za kovanje identiteta, bitaka i strategija, kako lokalne tako globalne naravi« (Amin and Thrift, 1994.: 9), ili, drugim riječima, teritorijalni identitet treba operacionalizirati. U tu svrhu konceptualni konstrukt teritorijalnog identiteta treba postati analitička kategorija.

3. Model IDENTERRA

Izazov pretvorbe teritorijalnog identiteta⁹ u analitičku kategoriju dvojak je: ponajprije valja oblikovati konceptualno-metodologijski model proučavanja identiteta mjesta i regija* kao razvojnih* pitanja, a potom iznaći metode i sredstva bilježenja i procjenjivanja empirijski evidentiranih promjena obilježja identiteta u sklopu odnosa moći među stranama zainteresiranim za razvoj*. Pokušaj u tom smjeru je IDENTERRA konceptualno-metodologijski model proučavanja teritorijalnog identiteta i održiva razvoja*.¹⁰ Prema tome modelu, prvi je nužan korak dezagregirati tri ključna pojma – »teritorijalni identitet«, »razvojno zainteresirane strane« i »lokalno/globalno povezivanje« – rastavljajući ih na razlučive i mjerljive veličine i sastavnice. Sljedeći je korak, funkcionalna integracija pristupa razvitku odozgodolje i odozdogore utemeljena na komplementarnosti makroskopskih (»desk«) i osnovnih (»terenskih«) istraživačkih metoda i instrumenata (*research methods and tools*). U nastavku su, ukratko iznesene osnove modela IDENTERRA za pretvorbu teritorijalnog identiteta u analitičku kategoriju, uključivši radne definicije pojmovlja što ga model promiče.

⁹ Radne definicije termina označenih s (*) vidjeti u Pojmovniku nakon literature.

¹⁰ Model je razvijen u CEGED-u – *Center for Geographic and Development Studies of the* (Centru za zemljopisne i razvojne studije) *Universidade Lusófona, Lisbon*, u istraživačkom projektu »IDENTERRA – Territorial Identity in Regional and Local Development: the Oeste Region of Portugal (Teritorijalni identitet u regionalnom i lokalnom razvoju: portugalska regija Oeste)«, čiji su ciljevi bili: kreirati konceptualno-metodologijski okvir prikupljanja empirijske evidencije o ulozi lokalnih i globalnih razvojno zainteresiranih strana u proizvodnji i potrošnji teritorijalnog identiteta, i ispitati taj okvir u regiji Oeste, smještenoj sjeverozapadno od metropolitanske zone Lisabona, u kojoj su globalna kompetitivnost lokalnoga okoliša, ekonomije i kulture te pro-identitetna retorika u lokalnim razvojnim programima zauzimali visoko mjesto (<http://ceged.ulusofona>).

3.1. Dezagregacija »teritorijalnog identiteta«

»Teritorijalni identitet« je shvaćen kao niz prostora mjestâ* i prostora tijekomova* što obilježuju teritorijalnu jedinicu, poput mjesta ili regije.

Prostore mjestâ na određenom teritoriju* tvore prirodni*, ljudski* i materijalni* resursi te prirodna* i stvorena* baština. Nizovi prostora mjestâ čine prirodne (primarne ili modificirane, očuvane ili degradirane itd.) i/ili kulturne (poljoprivredne, industrijske, ruralne, urbane, mješovite itd.) krajolike*.

Prostori tijekomova sastoje se od prirodnih (bio-geo-fizičkih) i društvenih odnosa i kretanja (aktivnosti i međudjelovanja) unutar i/ili izvan horizontalnih (teritorijalnih) i vertikalnih (funkcionalnih) mreža i sustava koji određuju funkcioniranje prirodnog okoliša, s jedne, i ekonomskog*, kulturnog* i društvenoga kapitala* mjestâ i regija, s druge. Nizovi prostora tijekomova odražavaju se u načinima života ljudi* na tim teritorijima.

Tvrđnja kako se obilježja teritorijalnog identiteta ogledaju u krajolik i način života tek je dijelom istinita. Druga je važna dimenzija teritorijalnog identiteta njegova slika. »Krajolik je i predodžba (*representation*) i zbilja, simbol i oblik, slika i stvarni životni uvjeti. Zamisao krajolika – ideal koji teži naturaliziranju odnosa snaga – suprotstavlja se zbilji materijalnog svijeta na određenu mjestu« (Harner, 2001.: 663). Za razne ljude jednaka obilježja identiteta krajolika i načina života imaju različita značenja i njihove promjene odražavaju raznolikost predodžba i prevladavajućih odnosa njihovih potrošača i (re)proizvođača, kako lokalnih tako i globalnih. Sukladno tomu, model IDENTERRA predlaže razlikovanje dviju temeljnih dimenzija teritorijalnog identiteta u razvojnim istraživanjima, politici i intervencijama:

- objektivan, činjeničan (*factual*), neprijeporan i/ili provjerljiv identitet, i
- subjektivan ili percipiran, interpretiran i/ili zamišljen identitet.

Objektivan teritorijalni identitet čine vidljivi i skriveni (podrazumijevani, zapreteni itd.) prostori mjestâ i prostori tijekomova, materijalni i nematerijalni. Svi su bilježivi i provjerljivi (*verifiable*) tvrdim podacima i slikama obilježja prirodnog i kulturnog krajolika, uključivši zapise geo-simbola*, metonimskih simbola* i mnemoničkih znakova* kad je riječ o čvrstim točkama prostora, a bio-geo-fizičkih, društveno-ekonomskih, kulturnih, tehnoloških, političkih i drugih aktivnosti i tijekomova što definiraju stilove života ljudi u slučaju prostora tijekomova.

Subjektivan se teritorijalni identitet može proučavati s motrišta dviju osnovnih vrsta prostora mjestâ i prostora tijekomova: prvo, iskušanih (*experienced*) i, drugo, tobožnjih (u mislima). Pače, doživljena i tobožnja mjesta i tijekomove subjektivnog teritorijalnog identiteta može se prosuđivati s motrišta razlika u značenju mjesta i odnosa moći različitih strana zainteresiranih za razvitak (Haesbaert, 1997.; Haartsen, Groote and Huigen, 2000.b; Harner, 2001.). U tome kontekstu, model IDENTERRA naglasak stavlja na razlikovanje iskušanoga (practiciranog, doživljenog) i tobožnjeg (traženoga, dokazivog) subjektivnog teritorijalnog identiteta.

3.2. Dezagregacija »strana zainteresiranih za razvoj«

Dobitnicima ili gubitnicima određene razvojne inicijative ili aktivnosti (razvojne strategije, politike, programa, projekta, intervencije) valja identificirati i imenovati širok spektar stvarnih i mogućih zainteresiranih pojedinaca i institucija, kakve su u nastavku navedene abecednim redom.

Zainteresirani pojedinci (*individual stakeholders*):

- aktivisti civilnoga društva (zaštita okoliša, ljudska prava itd.);
- aktivisti razvoja (prema vrsti i iskustvu);
- mali industrijski proizvođači (po vrsti i tehnologiji);
- migranti povratnici (po podrijetlu);
- nezaposleni;
- novi stanovnici (domaći i stranci);
- novinari (lokalna/regionalna sredstva javnog priopćivanja);
- poduzetnici (po sektorima gospodarstvene djelatnosti i veličini);
- politički vođe;
- poljoprivrednici (po vrsti i tehnologiji);
- stanovnici koji rade na drugom području;
- trgovci (veliki, srednji, mali);
- turisti (domaći i strani);
- učenici i studenti;
- učitelji i profesori (prema specijalnosti);
- umirovljenici;
- umjetnici (folk i pop);
- vjerski vođe;
- zaposlenici (po djelatnostima i kvalifikaciji);
- zemljoposjednici (po veličini i vrsti uporabe zemljišta);
- drugi zainteresirani pojedinci.

Institucionalno zainteresirane strane (*institutional stakeholders*):

- financijske institucije;
- informacijsko-komunikacijska poduzeća;
- institucije vlasti (lokalne, regionalne, državne);
- kulturne ustanove (muzeji, kazališta, knjižnice, itd.);
- lokalne/regionalne razvojne agencije;
- masmedijske ustanove;
- međunarodne institucije;

- obrazovne ustanove (škole, sveučilišta, itd.);
- poduzeća (po sektorima gospodarstvene djelatnosti i veličini);
- suvremene udruge građana;
- tradicionalne udruge građana;
- prijevozna poduzeća;
- trgovačke kompanije (trgovački lanci);
- turističke tvrtke i tvrtke industrije slobodnog vremena;
- udruženja proizvođača i zadruge (prema djelatnostima i veličini);
- vjerske ustanove;
- druge institucionalno zainteresirane strane.

Model IDENTERRA promiče razvoj tipologija pojedinačno i institucionalno zainteresiranih strana na osnovi njihova znanja, stavova i prakse (*KAP = knowledge, attitudes and practice*) s obzirom na objektivna i subjektivna obilježja identiteta krajolika i načina života.

Znanje, stavovi i praksa individualno i institucionalno zainteresiranih strana za teritorijalni identitet

Analize koje se odnose na KAP imale bi omogućiti razlikovanje zainteresiranih strana spram njihova »osjećaja za mjesto« i aktivnoga odnosa prema krajoliku i načinu života na određenu teritoriju. Moglo bi se, primjerice, identificirati brižna ili neosvijestena, potrošačka ili proizvođačka, zaštitnička ili uništavačka, konzerватivna ili inovacijska obilježja teritorijalnog identiteta povezana s krajolikom i načinom života.

Štoviše, zainteresirane strane valja raslojiti na osnovi nekoliko prostornih i vremenskih kriterija, kako je navedeno u nastavku.

Zainteresirane strane prema vremenu nazočnosti na određenu teritoriju:

- »stare« naspram »novih«;¹¹
- stalne naspram povremenih;
- nestale naspram nastajućih.

---

¹¹ Veliku pozornost treba usmjeriti uspostavljanju primjerenih vremenskih granica sukladnih zahtjevima problema istraživanja, raspoloživosti podataka, analitičkim metodama i odabranim instrumentima. Najvažnije su referentne točke u modelu IDENTERRA popisi stanovništva i drugi popisi, značajni politički događaji (npr. pad fašizma »Karanfilskom revolucijom« 1974. i pridruživanje EU 1986.), razdoblja provedbe nacionalne ekonomske i ekonomske politike EU, programi i inicijative (primjerice lokalni/regionalni razvitak, društveni razvoj, zaštita okoliša ili decentralizacija) i godine provedbe ključnih razvojnih projekata (npr. otvaranje autoceste, otvaranje/zatvaranje industrija ili sveučilišta, itd.).

Zainteresirane strane prema geografskom podrijetlu:

- endogene (lokalne i regionalne);
- egzogene (nacionalne, međunarodne);
- mješovite.

Zainteresirane strane prema geografskom području djelovanja:

- lokalne;
- regionalne;
- nacionalne;
- međunarodne;
- mješovite.

Još jednu razliku treba napraviti među zainteresiranim stranama: u pogledu aktera* i čimbenika* razvitka. Akteri razvitka su sve zainteresirane strane koje izravno ili neizravno pridonose poboljšanju kvalitete života na nekome teritoriju. Zainteresirane strane koje utvrđuju dijagnoze, određuju prioritete i sudjeluju u rješavanju određenih razvojnih pitanja vrjednovanjem lokalnih/regionalnih potencijala sukladno globalnim snagama i čija uloga u valorizaciji teritorijalnog identiteta može biti odlučujuća, treba smatrati čimbenicima razvojnih procesa (Roca, 1998.).

3.3. Dezagregacija globalizacije* i »lokalnoga/globalnog povezivanja«

Model IDENTERRA namijenjen je proučavanju zašto i kako »se rivalske skupine stalno spore oko dominantne morfologije i simbola, preoblikujući tako društveni i fizički prostor« (Harper, 2001.: 663), ili drugim riječima, uloge strana zainteresiranih za razvitak u odnosu na društvene, ekonomske, kulturne i druge procese što utječu na krajolike i načine života, kakve su primjerice:

- artifizijalizacija i destrukcija prirode;
- »glokalizacija« (*glocalization*) i »deteritorijalizacija« gospodarskih djelatnosti;
- »glokalizacija« i »deteritorijalizacija« kulture;
- prostorna i društvena pokretljivost ljudskoga kapitala (migracija i cirkulacija);
- tehnološke inovacije u proizvodnji, informiranju i komunikacijama, itd.;
- urbanizacija, protu-urbanizacija (»rurbanizacija«) i periurbanizacija;
- kozmopolitizacija, detradicionalizacija, fundamentalizacija načina života;
- globalizacija »odozgo« i »odozdo«;
- drugi procesi unutar lokalnoga/globalnog povezivanja.

Lokalno/globalno povezivanje je dezintegrirano, prvo, u nekoliko glavnih globalno uvjetovanih prostora mjesta i tijekom, kao što su okolišni, ekonomski, društveni i kulturni resursi, sustavi i mreže, i, drugo, u ustanovljive i mjerljive učinke globalizacije na krajolike i načine života (u pogledu i objektivnih i subjektivnih obilježja identiteta).

Lokalno/globalno povezivanje i teritorijalni identitet

Učinci globalizacije na lokalni prirodni okoliš:

- destrukcija *naspram* očuvanja prirodnih resursa i krajolika;
- degradacija *naspram* obnove prirodnih resursa i krajolika;
- *descaracterização naspram* revalorizacije prirodnih resursa i/ili krajolika;
- sukobi *naspram* sinergija između gospodarstva i upravljanja prirodnim resursima;
- nedostatak *naspram* povećanja kompetitivnosti prirodnih resursa i krajolika;
- ostalo.

Učinci globalizacije na lokalno društvo:

- društvena inovacija *naspram* stagnacije;
- segregacija/marginalizacija/isključenje *naspram* kohezije/integracije/uključenja;
- nedostatak *naspram* promocije znanja/kvalificiranosti;
- duh ovisnosti *naspram* poduzetničkog duha;
- starenje stanovništva *naspram* pomlađivanja;
- konzumerstvo *naspram* osviještenosti o zaštiti okoliša;
- društvene krize *naspram* sinergija;
- ostalo.

Učinci globalizacije na lokalno gospodarstvo:

- stagnacija *naspram* rasta;
- tradicionalna *naspram* suvremenih sredstava proizvodnje;
- nedostatak *naspram* diverzifikacije djelatnosti i proizvoda;
- nedostatak *naspram* prihvaćanja inovacija i poduzetništva;
- nedostatak *naspram* pristupa vanjskih tržištima;
- nedostatak *naspram* pristupa vanjskim ulaganjima;
- vanjska ovisnost *naspram* samodovoljnosti;
- ostalo.

Učinci globalizacije na lokalnu kulturu:

- *descaracterização* (dekarakterizacija – gubitak obilježja) *naspram* očuvanja i/ili obnove urbanih, ruralnih i drugih kulturnih krajolika;
- homogenizacija i standardizacija *naspram* diverzifikacije i revitalizacije;
- ksenofobija *naspram* multikulturalnosti;
- tradicionalizam *naspram* modernizma;
- lokalizam *naspram* kozmopolitizma;
- imitacija *naspram* kreativnosti;
- izolacija *naspram* umreživanja u kulturne dijaspore;
- ostalo.

Uza rečene učinke globalizacije na lokalni prirodni okoliš, gospodarstvo, društvo i kulturu, model IDENTERRA dopušta proučavanje ostalih procesa što obilježuju lokalno/globalno povezivanje. U portugalskim je uvjetima, primjerice, važno istražiti učinke globalizacije na lokalnu politiku i lokalne vlasti poput: centralizacija *naspram* decentralizacije; autoritarnost *naspram* participacije; izolacija *naspram* unutarregionalne i meduregionalne integracije; ovisnost *naspram* neovisnosti o financiranju izvana; individualizam *naspram* izgradnje civilnog društva; duh ovisnosti *naspram* lokalnog i regionalnog osnaživanja (*empowerment*).

Teorijski je, moguće, s jedne strane, da globalizacija nema nikakav učinak na ije-dan aspekt teritorijalnog identiteta (što bi odražavalo posvemašnju izolaciju tak-vih mjesta ili regija od ostatka svijeta) i da, s druge, homogenizirajući utjecaji u svim područjima globalizacije posve apsorbiraju sva obilježja teritorijalnog identi-teta. Model IDENTERRA predviđa utvrđivanje uloge pojedinačnih i institucional-nih zainteresiranih strana u izoliranju i/ili integriranju mjesta i regija u lokal-no/globalno povezivanje, u pogledu okoliša, ekonomskih, kulturnih i drugih pro-stora i tijekom, te učinaka takvih procesa na lokalne krajolike i načine života.

Dezagregacija »globalnog/lokalnog povezivanja« trebala bi olakšati prepoznavanje i procjenu tradicionalnih obilježja identiteta krajolika i načina života nasuprot modernima (ili, »post« i »neo« modernima), tj. na ljestvici od preostalih malih po-dručja (»džepova«) endogeno kontroliranih ekonomskih i kulturnih obilježja teri-torijalnog identiteta do nedavno nastalih i sve više prekrivajućih obilježja teritori-jalnog identiteta integriranih u globalizirane ekonomske i kulturne hijerarhije (Ha-esbaert, 1997.: 42).

3.4. Objedinjavanje makroskopskih metoda i metoda istraživanja na temeljnoj razini

Bitan je cilj modela IDENTERRA promicati bolje razumijevanje razvojnih pitanja obilježenih mnogim prepletanjima (*cross-cuttings*) endogenog i egzogenog, lokal-

nog i globalnog, individualnog i kolektivnog, prirodnoga i društvenog, ekonomskog i kulturnog itd. Stoga se istraživanje tako složenih pitanja mora sučeliti s izazovom odabira, iskušavanja i prilagodbe postojećih analitičkih metoda i instrumenata i stvaranja novih, te određivanja i/ili kreiranja komplementarnosti u njihovoj primjeni.¹² Pretpostavlja se da će to pridonijeti stavljanju uravnotežene važnosti na sljedeće metodologijske pristupe:

- pristup »odozgo-dolje« neizravnim, makroskopskim i/ili metodama daljinskog skeniranja (iz zraka ili satelita), izveden kao desk-studije sekundarnih izvora podataka i slika,¹³ i
- pristup »odozdo-gore« izravnim, participativnim i metodama istraživanja na temeljnoj razini, izveden terenskim studijama primarnih izvora podataka i slika, prikupljenih *in situ* i *ad hoc*.¹⁴

Dijagnostičke studije objektivnih promjenljivih obilježja identiteta, materijaliziranih u prirodnima i kulturnim krajolicima i načinima života, kao dio pristupa odozgo-dolje, elaborirat ćemo u nastavku kako bi se:

- istražilo širinu i intenzitet promjena u lokalnim prostorima mjestâ (prirodni, humani i materijalni resursi i baština) i prostorima tijekomvima (bio-geo-fizički i društveno-ekonomski sustavi i mreže) i njihovu povezanost s globalnim fizičkim i ljudskim uvjetima, i
- identificiralo moguće strane zainteresirane za razvitak (lokalne i globalne, stare i nove, potrošače i proizvođače itd.) i njihove odnose snaga.¹⁵

¹² Potreban je interdisciplinarni istraživački tim sastavljen od specijalista kao što su fizički i humani geografi, analitičari prirodnog i kulturnog krajolika, društveni ekonomisti, kulturni antropolozi, arhitekti i urbani planeri, te specijalisti za primjenu geografske informatičke tehnologije.

¹³ To uključuje širok raspon izvora podataka, poput satelitskih snimaka, fotografija iz zraka i tematskih kartografija u vezi sa čvrstim točkama prostora objektivnog teritorijalnog identiteta, te nacionalnih i međunarodnih statistika o prostoru mjestâ i prostoru tijekomova objektivnog teritorijalnog identiteta. I podatke o javnom mišljenju (prikupljene intervjuom, telefonski ili poštom) što se tiču prostora mjestâ i prostora tijekomova subjektivnog (iskušanog i tobožnjeg) teritorijalnog identiteta može se smatrati dijelom makroskopskog pristupa.

¹⁴ Takve se informacije može dobiti izravno od različitih strana zainteresiranih za razvoj pomoću KAP-intervjua, rasprava fokus-grupa i drugim participacijskim metodama. Može ih se prikupiti i fotografski i audiovizualnim zapisima na terenu, te drugim metodama izravnog opažanja, crtežima, kartiranjem, sakupljanjem »neformalne dokumentacije«, poput neobjavljenih tehničkih izvještaja, lokalnih monografskih i dijagnostičkih studija, provođenjem diskurzivnih analiza javnih govora i političkih izjava, lokalne pisane i usmene literature, proizvoda folk i pop kulture, itd.

¹⁵ Makroskopsku identifikaciju treba potvrditi i/ili dopuniti dubinskim studijama lokalnih i regionalnih zainteresiranih strana, metodama istraživanja na temeljnoj razini.

Pristup odozgo-dolje treba primjenjivati ponajviše kako bi se procijenilo subjektivna obilježja identiteta na osnovi terenskih istraživanja KAP-a zainteresiranih strana spram objektivnih prostora mjestâ i prostora tijekomova (krajolika i načina života) i njihove odnose s drugim zainteresiranim stranama. KAP-studije slučaja, eksploratome* i dubinske, te komparativne analize treba provoditi na različitim teritorijalnim razinama (tj. u lokalnoj zajednici, općinskoj i međuopćinskoj razini) i u različitim funkcionalnim kontekstima (društveni, ekonomski, kulturni, okolišni sustavi i mreže).¹⁶

Integracija pristupa, metoda i instrumenata odozgo-dolje i odozdo-gore treba omogućiti utvrđivanje i procjenu aktualnih i mogućih sukoba i sinergija (npr. ruralno-urbano, poduzetničko-socijalno, ili ekonomsko-ekološko) među lokalnim i globalnim stranama zainteresiranim za razvoj u konzumiranju i (re)produkciji obilježja teritorijalnog identiteta krajolikom i načina života. Ukrštanje makroskopskih i izvora podataka na temeljnoj razini imalo bi bolje rasvijetliti pitanje kako su točno »krajolici postali materijaliziranim diskursima različitih društvenih interesa (Schein, 1997.), tako da su uvijek kompromis« (Harner, 2001.: 663), te da li, kako i, prije svega, tko »preinačuje lokalne identitete u svim njihovim dimenzijama« radi »borbe protiv isključenja i masifikacije koje stvara globalizacija« (Animar, 2001.).

3.5. Operacionaliziranje identiteta/razvojni obziri: topofilija* i teritorijalna privlačnost

Potencijalna je važnost modela IDENTERRA u mogućnosti operacionalizacije koncepta teritorijalnog identiteta u politici teritorijalnog razvitka*. Na primjer, potraga za iskustvenom evidencijom o obilježjima teritorijalnog identiteta povezanim s promjenama krajolika i načina života može otkriti različite razine topofilije, »čuvstvene veze osobe spram mjesta ili fizičkog okoliša« (Tuan, 1982.: 149 in Haesbaert, 1997.: 37), dakle, osjećaja teritorijalne pripadnosti mjestu ili regiji u kojoj se živi, radi i/ili provodi slobodno vrijeme. Određeni tipovi topofilije mogu biti strateški važni za ohrabrivanje/obeshrabrivanje kohezije/divergencije postojećih i potencijalnih endogenim i egzogenim sila (npr. investitori u nekretnine, transnacionalni poduzetnici, itd.) u ekonomskoj valorizaciji elemenata prirodne i kulturne baštine.

* Tzv. orijentacijsko istraživanje poduzeto radi prikupljanja što većeg broja obavijesti iz raznovrsnih izvora i različitim postupcima kako bi se stekao što potpuniji uvid u situaciju i što točnije definirala pojava što se želi preciznije izučiti (op. redaktora AP).

¹⁶ Istraživanja KAP-a su dragocjena za utvrđivanje komplementarnosti i dispariteta kognitivnih i bihevioralnih sfera među posebnim zainteresiranim stranama, te u komparativnim analizama različitih zainteresiranih strana, pojedinačnih i institucionalnih. Analize specifičnih pitanja krajolika i načina života važnih za razvojnu politiku također se može provesti kontrastiranjem rezultata istraživanja KAP-a o ovim pitanjima s objektivnim činjeničnim podacima o istim pitanjima što se mogu dobiti iz sekundarnih izvora informacija.

Imajući na umu da su mjestâ i regije stvarni i neposredni prostori života mnogih ljudi i prostori djelatnosti brojnih institucija, razvojne politike kojima je cilj promicati (re)afirmaciju lokalnih i regionalnih identiteta trebale bi osnaživati topofiliju među razvojno zainteresiranim stranama, jednako pojedinačnim i institucionalnima, kao sredstva što ih čini lokalno odgovornima za:

- promicanje ekološke i sociokulturne osviještenosti (*conscientiousness*);
- zaštitu baštine materijalizirane u prirodnima i kulturnim krajolicima;
- ohrabivanje konstruktivnih društvenih odnosa i duha zajednice; i
- jačanje samopoštovanja i osjećaja ekonomske i kulturne sigurnosti.

Čimbenici lokalnog i regionalnog razvitka mogu aktivno promicati topofiliju na osnovi empirijski provjerenih spoznaja i razumijevanja kako ljudi određuju i tumače prostor u kojem žive, rade i/ili provode slobodno vrijeme, kako se identificiraju s tim prostorom, kako bi ga htjeli izmijeniti itd. Na osnovi tih spoznaja, vlasti, škole, udruge i drugi čimbenici zabrinuti radi globalnih učinaka na lokalnu prirodu, gospodarstvo i kulturu mogu razviti norme, poticaje i aktivnosti na lokalnim i regionalnim razinama što će biti osnove za:

- demokratizaciju zaštite/afirmacije prirodnih i kulturnih krajolika;
- integrirano upravljanje razvojnim intervencijama u prirodne i kulturne krajolike;
- geo-referiranje o promjenama prirodnih i kulturnih krajolika izazvanim lokalnim i globalnim čimbenicima; i
- osposobljavanje (*capacity building*) institucionalnih i ljudskih resursa za (re)valorizaciju prirodnih i kulturnih krajolika.

Ima razloga vjerovati da, uz povoljne učinke s motrišta kohezije lokalnih i regionalnih snaga, snažna topofilija u individualnih i institucionalnih strana zainteresiranih za razvoj može u procesu (re)valorizacije teritorijalnog identiteta ići u prilog kompatibilnosti s globaliziranim snagama. Kako topofilija vrlo dobro izražava razinu zadovoljstva ljudi s prirodnim, društvenim, ekonomskim, kulturnim, političkim i drugim parametrima blagostanja na određenom području, snažniji osjećaj teritorijalne pripadnosti trebao bi, neupitno, biti komplementaran jačanju privlačnosti mjestâ i regija.

U stvari, i procjena »privlačnosti mjesta« (*place attractiveness*)¹⁷ može biti koristan rezultat IDENTERRA modela. Razumijevanje i promicanje privlačnosti mjesta može biti vrlo važno u planiranju lokalnog i regionalnog razvitka, programiranju i oblikovanju razvojnih projekata, napose u zaostalim, perifernim i/ili ruralnim po-

¹⁷ Sveobuhvatnu, iskustveno utemeljenu raspravu o »privlačnosti mjesta«, vidjeti u: NMF, 2003.

drućjima što se bore za lociranje gospodarskih djelatnosti i društvenih inovacija temeljenih na održivosti osnove ljudskih resursa (Roca, 2000.: 2004). Strategije razvoja područja temeljene na inovacijama u proizvodnji, razmjeni i potrošnji dobara, usluga i ideja imale bi poticati sposobnost mjestâ i regija za jačanje održivosti njihove osnove ljudskih resursa (razvitak ljudskog kapitala), ističući privlačenje ili zadržavanje stručnjaka (Weiss, 1995.; Laroche, 2001.: 5; OECD, 2001.). Sposobnost ispunjenja sve rafiniranijih kriterija kvalitete života, koji naglašuju lokalnu autentičnost i odbacuju globaliziranu istovrsnost (*homogeneity*), ovisit će o »magnetizmu« određena teritorija u pogledu, primjerice: prirodne privlačnosti (otvoreni prostori, čist zrak i voda, dostupne zone zelenila, obale jezera i rijeka, mogućnosti provođenja slobodnog vremena, itd.); strukturna privlačnost (kakvoća stanovanja, dobre škole i zdravstvene usluge, malene prodavaonice, tipični restorani, kulturna raznolikost, mjesta okupljanja pripadnika zajednice, itd.); društvena privlačnost (snažno lokalno političko vodstvo, učinkovitost institucija vlasti i trećeg sektora, ozračje socijalnog mira, suradnja i sigurnost, itd.); i ekonomska privlačnost (dobre mogućnosti zapošljavanja i izgledi za karijeru, dostupnost financijskog kapitala, poticaji u prilog poduzetničkog duha i društvenih inovacija, itd.) (NMF, 2003.: 18-19).

Ekonomski, društveni, kulturni i politički vođe i ini čimbenici lokalnog i regionalnog razvoja, uključivši odgovorne za prostorno planiranje i upravljanje prostorom, mogu uporabiti IDENTERRA model za ispitivanje kontrasta objektivnih i subjektivnih obilježja teritorijalnog identiteta krajolika i stila života kako bi procijenili: kriterije kvalitete života i ustanovili razine zadovoljstva stručnjaka kao sadašnjih i možebitnih stanovnika; postojeće prirodne, strukturne, društvene i ekonomske elemente i čimbenike teritorijalne privlačnosti koje treba jačati i održavati; elemente i čimbenike teritorijalne privlačnosti koji nestaju, vrjednovati njihovu relevantnost – sadašnju i moguću, koju valja reafirmirati; endogene i egzogene potencijale za uvođenje elemenata i čimbenika teritorijalne privlačnosti i poticati njihovo stvaranje.

4. Zaključak

Operacionalizacija koncepta teritorijalnog identiteta može postaviti temelje jačanje postojećih i ispitivanje novih sinergija između proučavanja krajolika i pitanja teritorijalnog razvitka. Premošćivanje jaza pro-identitetne retorike i razvojne prakse jedva je moguće bez sveobuhvatna razumijevanja obilježja identiteta krajolika što se mijenjaju i, *vice versa*, krajolik što se mijenja može dobiti društvenu relevantnost kada ga se proučava i tumači s motrišta mijenjanja prostora mjestâ i prostora tijekom koji određuju sučelje teritorijalni identitet/razvitak. U tome je nužna radikalna mijena konceptualno-metodologijske paradigme što dominira proučavanjima teritorijalnog identiteta i razvitka: makroskopske istraživačke metode, instrumente i izvore podataka i one odozgo-dolje treba nadopuniti i funkcionalno spojiti s onima što pripadaju jednako važnom pristupu na temeljnoj razini i odozdo-gore. Zauzvrat, to omogućuje pridavanje pozornosti identifikaciji i procjeni

odnosa snaga razvojno zainteresiranih strana (lokalnih i globalnih, starih i novih itd.), što su stožerni u studijama (re/de)generacije teritorijalnog identiteta materijaliziranoga u krajolicima. Drugim riječima, proučavanja krajolika mogla bi se protegnuti na elemente i čimbenike promjene u objektivnoj (činjeničnoj, neprijepornoj, dokazivoj) dimenziji teritorijalnog identiteta.

Studije krajolika bitne su i za identifikaciju i procjenu subjektivne (percipirane, interpretirane, zamišljene) dimenzije teritorijalnog identiteta. I iskušana i očekivana (*pretended*) obilježja subjektivnog teritorijalnog identiteta odražavaju osjećaj za mjesto i teritorijalnu pripadnost strana zainteresiranih za razvoj, uglavnom temeljene na kvalitetama krajolika. Divergentan ili skladan odnos snaga zainteresiranih strana kao (de/re)generatora teritorijalnih identiteta zahtijeva terenske empirijske podatke o njihovu znanju, stavovima i praksi (KAP) spram obilježja prirodnog i/ili kulturnog krajolika. Konfrontiranjem podataka dobivenih istraživanjima KAP-a te drugim participacijskim metodama ispitivanja subjektivne dimenzije teritorijalnog identiteta, i informacija o istim obilježjima što čine objektivnu dimenziju identiteta, može se dobiti strateški važne pokazatelje o (ne)mogućnosti pomirbe globalizirane ekonomije i kulture s potrebama i potencijalima lokalnog/regionalnog razvitka.

Vrijedno je istaknuti kako integracija studija teritorijalnog identiteta i razvitka temeljenih na spoju pristupa odozgo-dolje i odozdo-gore može postati dodanom vrijednošću programa teorijskih i primijenjenih istraživanja krajolika. To može omogućiti novo, empirijsko i transdisciplinarno tumačenje »krajolika kao dijelova vladajuće (*hegemonic*) kulture« (Cosgrove, 1983.), »globaliziranih tijekova i reteritorijalizacije« (Haesbaert, 1997.), »koherentnog identiteta i ravnoteže stvarnosti i predodžbe krajolika« (Harner, 2001.), različitosti regija »u« i »izvan uma« (*»of the mind«*) (Agnew, 1999.), »promijenjenih identiteta ekonomskih aktera« (Yeung, 2003.), ili »izgradnje lokalnih identiteta kad je svijet prevelik da bi ga se moglo kontrolirati i društveni ga akteri vraćaju u prihvatljivu veličinu« (Castells, 2003.). S praktične strane, studije krajolika što se odnose na teritorijalni identitet kao razvojni resurs, mogu se pokazati bitnima u planiranju i primjeni programa i projekata namijenjenih jačanju topofilije, povećanju privlačnosti teritorija i promociji drugih na identitetu utemeljenih, strateški važnih komponenata globalno kompetitivnog lokalnog i regionalnog razvoja.

Literatura

1. Agnew, J. (1999.): Regions on the Mind does not Equal Regions of the Mind. – *Progress in Human Geography*, 23 (1999) 1: 101-110.
2. Agnew, J. (2000.): From the Political Economy of Regions to Regional Political Economy. – *Progress in Human Geography*, 24 (2000) 1: 101-110.
3. Albino, C. (1997.): Desenvolver Desenvolvendo - Práticas e Pistas para o Desenvolvimento Local no Alentejo. – Messejana: ESDIME C.R.L.

4. Amin, A.; Thrift, N. (1994.): Living in the Global. – In: A. Amin and N. Thrift (eds.): *Globalisation, Institutions and Regional Development in Europe*. – Oxford: Oxford University Press, pp. 1-22.
5. Animar (1998.): Declaração de Amarante: Desenvolvimento local – uma Oportunidade de Futuro. – Amarante: Animar/Manifesta '98.
6. Animar (2001.): Declaração de Tavira. – Tavira/Faro: Animar/Manifesta 2001/In Loco.
7. Arrighi, G. (2003.): Spatial and Other »Fixes« of Historical Capitalism. At <http://www.irows.ucr.edu/conferences/globgis/papers/Arrighi.htm>
8. Badie, B. (1995.): La fin des territoires. – Paris: Fayard.
9. Barel, Y. (1986.): Le social et ses territoires. – In: E. Auriac et R. Brunet (coord.): *Espaces, jeux et enjeux*. – Paris: Fayard-Diderot.
10. Barreto, A. (2000.): A Situação Social em Portugal, 1960-1999. – Lisboa: ICS.
11. Benko, G (2000.): La recomposition des espaces. – *Agir - Revue général de stratégie*, Nº 5, pp. 11-18.
12. Castells, M. (2003.): O Poder da Identidade. – Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian.
13. Cavaco, C. (1994.): Do despovoamento rural ao desenvolvimento local. – Lisboa: Direcção Geral do Desenvolvimento Rural.
14. CEDLCS (1995.): Declaração de Serpa. – Serpa: Conferência Europeia sobre Desenvolvimento Local e Coesão Social.
15. Commission européenne (1994.): Valeur ajoutée et ingénierie du développement local. – Luxemburg: Office des publications officielles des Communautés européennes.
16. Cosgrove, D. E. (1983.): Towards a Radical Cultural Geography: Problems of Theory. – *Antipode* 15., pp. 1-11.
17. Cosgrove, D. E. (1998.): Cultural Landscapes. – In: T. Unwin (ed.): *A European Geography*. – Harlow: Addison Wesley Longman Ltd., pp. 65-81.
18. DGDR (1997.): Novas Políticas Europeias e Desenvolvimento Rural em Portugal. – Lisbon: Direcção Geral de Desenvolvimento Rural (DGDR).
19. Groote, P.; Huigen, P.P.P; Haartsen, T. (2000.): Claiming Rural Identities. – In: T. Haartsen, P. Groote and P. P. P. Huigen: *Claiming Rural Identities*. – Assen: Van Gorcum, pp. 1-7.
20. Haartsen, T.; Groote, P.; Huigen, P. P. P. (2000.a): Claiming Rural Identities. – Assen: Van Gorcum.
21. Haartsen, T.; Groote, P.; Huigen, P. P. P. (2000.b): Whose Nature? Ownership and Representations of Nature in the Netherlands. Conference CURE 3, *Cultural Uniqueness and Regional Economy*, Leeuwarden, November 2000.
22. Hadjimichalis, C. (1994.): Global-Local Conflicts: Examples from Southern Europe. – In: A. Amin and N. Thrift (eds.) – *Globalisation, Institutions and Regional Development in Europe*. – Oxford: Oxford University Press, pp. 237-256.
23. Haesbaert, R. (1997.): Dês-territorialização e Identidade: a Rede »Gaúcha« no Nordeste. – Niteroi: Editora da Universidade Federal Fluminense.
24. Harner, John (2001.): Place Identity and Copper Mining in Sonora, Mexico. – *Annals of the Association of American Geographers*, 91 (2001) 4: 660-680.
25. Harvey, D. (2003.): The New Imperialism. – Oxford: Oxford University Press.
26. Ilbery, B.; Clark, D.; Berkeley, N.; Goldman, I. (1995.): Telematics and Rural Development: Evidence from a Survey of Small Businesses in the European Union. – *European Urban and Regional Studies*, (1995): 2: 55-67.
27. Jessop, B. (2004.): Spatial Fixes, Temporal Fixes and Spatio-Temporal Fixes. Department of Sociology, Lancaster University, Lancaster LA1 4YL, UK. At http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/papers/jessop_spatio-temporal-fixes.pfd.
28. Laroche, M.; Mérette, M.; Ruggeri, G. C. (2001.): On the Concept and Dimension of Human Capital in a Knowledge-Based Economy Context. At http://collection.nlc-bnc.ca/100/2000/301/finance/working_papero-ef/1998/1998-01/98-ole.pdf

29. Massey, D. (1991.): A Global Sense of Place. – In: *The Making of the Regions*. – Milton Keynes, Open University Press, pp. 12-51.
30. Massey, D. (1995.): Imagining the World. – In: J. Allen and D. Massey (eds.): *Geographical Worlds*. – Oxford: Oxford University Press; The Open University.
31. Massey, Doreen; Jess, Pat (eds.) (1995.): A Place in the World? Places, Cultures and Globalisation. – Oxford: Oxford University Press; The Open University.
32. Mitchell, D. (1991.): The Lie of the Land: Migrant Workers and the California Landscape. – Minneapolis: University of Minnesota Press.
33. MP (1999.): Plano de Desenvolvimento Regional 2000-2006. – Lisbon: Ministério do Planeamento (MP).
34. NMF (2003.): Quality of Place in Rural Minnesota. – In: Developing Community Assets – 2003 Annual Report to the Community. The Northwest Minnesota Foundation (NMF). At http://www.nwmf.org/QofP_full1.pdf.
35. OECD (2001.): The Well-Being of Nations: the Role of Human and Social Capital. – Paris: OECD.
36. Roca, Maria de Nazaré Oliveira (2000.): EU Policies and Development Stakeholders at the Local Level: The Case of the Lima Valley, Northern Portugal. *Conference »European Rural Policy at the Crossroads»*. Aberdeen: Arkleton Centre for Rural Development, University of Aberdeen. At <http://www.abdn.ac.uk/arkleton/conf2000/papers/roca-m.doc>.
37. Roca, Maria de Nazaré Oliveira (2004.): The New European Frontiers and Human Capital. *4th Annual Conference »New Frontiers for Europe»*, Viessman Research Centre on Modern Europe and the School of Economics of the Universidade Nova de Lisboa, Lisbon, May 31 – June 1, 2004, pp. 19.
38. Roca, Zoran (1998.): Positive Experiences in Increasing the Involvement of Young Men and Women in Rural Development in Portugal. – In: *Youth and Rural Development in Europe: Policy Issues and Responses*. – Rome: FAO, pp. 39-61.
39. Roca, Zoran (2004.): Affirmation of Regional Identity between Rhetoric and Reality: Evidence from Portugal. – In: *Outstanding Regions – Exploring Quality in a Competitive World*. – Leeuwarden: Fryskje Akademy, pp. 24-49 (in print).
40. Rose, G. (1995.): Place and Identity: A Sense of Place. – In: Doreen Massey and Pat Jess (eds.): *A Place in the World? Places, Cultures and Globalisation*. – Oxford: Oxford University Press; The Open University, pp. 87-132.
41. Rubenstein, J. M. (1996.): An Introduction to Human Geography. – Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall.
42. Santos, M. et al (ed.) (1994.): Território, Globalização e Fragmentação. – São Paulo: Editora Hucitec.
43. Schein R. (1997.): The Place of Landscape: A Conceptual Framework for an American Scene. – *Annals of the Association of American Geographers*, 87 (1997) 4: 660-680.
44. Todtling, F. (1994.): The Uneven Landscape of Innovation Poles: Local Embeddedness and Global Networks. – In: A. Amin and N. Thrift (eds.): *Globalisation, Institutions and Regional Development in Europe*. – Oxford: Oxford University Press; The Open University, pp. 68-90.
45. Tuan, Y. F. (1983.): Espaço & Lugar: a Perspectiva da Experiência. – São Paulo: Dife.
46. Weiss, A. (1995.): Human Capital vs. Signalling Explanations of Wages. – *Journal of Economic Perspectives*, 9 (1995) 4: 133-154.
47. Yeung, H. W. (2003.): Practicing New Economic Geographies: A Methodological Examination. – *Annals of the Association of American Geographers*, 93 (2003) 2: 442-462.

POJMOVNIK

Radne definicije ključnih pojmova korištenih u modelu IDENTERRA

Akteri razvitka (development actors)

Strane zainteresirane za razvitak koje, izravno ili neizravno, pridonose poboljšanju kvalitete života na nekom teritoriju.

Čimbenici razvitka (development agents)

Strane zainteresirane za razvitak koje su obvezne pridonositi poboljšanju života zajednice na osnovi kvalificiranog poznavanja (dijagnoza) razvojnih pitanja i problema.

Društveni kapital (social capital)

Ukupnost vrijednosti, pravila i institucija koje određuju društveni odnosi na svim razinama (individualnoj, obiteljskoj, zajednice i nacije/države).

Geo-simboli

Oblici, procesi i konteksti (prošli i sadašnji) kao što su tla, planine, rijeke, šume, usjevi, mostovi, ceste, zgrade, ljudska naselja itd. što čine krajolik.

Globalizacija

Ubrzano smanjivanje geografskih prepreka društvenim, ekonomskim, kulturnim, političkim i procesima u okolišu i rastuća međuovisnost o tendencijama, problemima, načinima života i odlukama, na svjetskoj razini.

Gospodarstvo

Društveni poredak koji počiva na proizvodnji, razmjeni i raspodjeli opipljivih roba i usluga.

Ljudski resursi (takoder, ljudski kapital)

Ukupnost bioloških, društvenih, kulturnih, ekonomskih, strukturnih i dinamičkih obilježja stanovništva što je rezultat ulaganja u zdravlje, obrazovanje, osposobljavanje i kulturu ljudi i može je se valorizirati, tratiti ili služiti kao potencijal za društveno-ekonomski razvoj.

Krajolik (landscape)

Niz vidljivih prirodnih i stvorenih prostora mjestâ i prostora tijekomâ što označuju geografski prostor (teritorij).

Kultura

Sustav stvaranja, razmjene i izražavanja značenja zajedničkih osobama koje su dio iste zajednice (od lokalne do globalne) koji koriste kao pomoć u tumačenju svijeta i traženju smisla izvan njega.

Materijalni resursi (takoder, fizički kapital)

Ukupnost građevina i drugih objekata koji čine ljudska naselja, gospodarsku i društvenu opremu i infrastrukturu, komunikacije, spomenici, itd.

Metonimički simboli

Semiotički, toponimski, lingvistički i/ili umjetnički prijevodi prošlih i sadašnjih oblika, procesa i konteksta utisnutih/usadenih u teritorij.

Mnemonički znakovi

Povijesni procesi i konteksti, poput starih mostova i cesta, ostataka napuštenih društvenih i gospodarskih djelatnosti, kulturna i graditeljska baština, itd., utisnuti/ugrađeni u teritorij.

Način života

Obrazac korištenja prirodnih, ljudskih i materijalnih resursa određen gospodarskim, kulturnim i društvenim kapitalom na svim razinama (individualnoj, obiteljskoj, zajednice i nacije/države).

Održivi razvoj

Razvoj temeljen na skladu i/ili izmirenju potreba, interesa i odnosa snaga između Prirode i Čovječanstva te pojedinaca i društava na svim prostorno-vremenskim i funkcionalnim razinama.

Prirodna baština (natural heritage)

Sva dobra što ih je stvorila priroda (tlo, voda, flora, fauna, itd.) čiju važnost su prepoznali ljudi određenog teritorija (mjesto, regije, zemlje, kontinenta) i/ili čovječanstvo.

Prirodni resursi (također, prirodni kapital)

Ukupnost obnovljivih i neobnovljivih prirodnih dobara što ih ljudi smatraju i/ili koriste kao vrijedna za razvitak.

Prostor mjesta (spatial fixes)

Prirodni, ljudski i materijalni resursi i baština učvršćena (ukorijenjena) i trajno ili privremeno materijalizirana na određenom teritoriju.

Prostor tijekova (spatial flows)

Prirodni (bio-geo-fizički) i društveni odnosi i kretanja (aktivnosti i interakcije) unutar i/ili izvan horizontalnih (teritorijalnih) i vertikalnih (funkcionalnih) mreža i sustava što određuju funkcioniranje prirodnog okoliša, s jedne strane, i gospodarstva, kulturnog i društvenog kapitala na određenom teritoriju ili među teritorijima, s druge.

Razvitak

Proces društvenih, ekonomskih, kulturnih, političkih, okolišnih i drugih promjena što poboljšava kvalitete života na nekom teritoriju.

Regije

Geografski prostori (teritoriji) što ih se formalno (raspodjelom), funkcionalno (centralnošću) ili vernakularno (percepcijom) luči od drugih geografskih prostora (susjednih ili udaljenih) prema bio-geo-fizičkim, društvenim, ekonomskim, kulturnim političkim ili upravnim (granice) obilježjima.

Strane zainteresirane za razvitak (development stakeholders)

Svi pojedinci ili skupine ljudi i institucija koji će, izravno ili neizravno, biti na dobitku ili na gubitku zbog određena smjera razvoja ili razvojne aktivnosti.

Stvorena baština (created heritage)

Sva dobra što su ih stvorili ljudi (izmijenjena prirodna dobra, građevine, artefakti, itd.) čiju važnost su prepoznali/priznali ljudi određenog teritorija (mjesta, regije, zemlje, kontinenta) i/ili čovječanstvo.

Teritorij

Jedinica geografskog prostora koju valoriziraju i/ili kontroliraju oni koji su je zaposjeli (njezini stanovnici), ili oni koji je određuju.

Teritorijalni identitet

Skup prostora mjestâ i prostora tijekomova koji obilježuju teritorijalnu jedinicu; također i teritorijalna jedinstvenost u pogledu krajolika i načina života.

Teritorijalni razvitak

Valorizacija prostora mjestâ i prostora tijekomova što omogućuje višu razinu životnih uvjeta na određenu teritoriju.

Topofilija (također, osjećaj teritorijalne pripadnosti)

Emocionalni i duhovni odnosi između ljudi, krajolika i načina života na određenu geografskom prostoru.

Prijevod s engleskog jezika: Ljubica Krajcar

Redaktor prijevoda: Antun Petak

Conference paper

Zoran Roca

CEGED – Centre for Geographical and Development Studies, Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias, Lisbon, Portugal
zoran.roca@ulusofona.pt

Maria de Nazaré Oliveira Roca

e-GEO – Centre for Geographical and Regional Planning Studies, Universidade Nova de Lisboa, Lisbon, Portugal
mn.roca@fcsh.unl.pt

Spatial Fixes and Flows, Development and Local/Global Nexus: A Contribution to the Landscape Research Agenda

Summary

The authors held this paper on the 21st Session of the Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape – *One Region, Many Stories: Mediterranean Landscapes in a Changing Europe* on the theme «Theory and Methodology of Landscape Research» (Limnos and Lesvos, Greece, 15-21 September 2004).

Affirmation of landscape research as part of territorial identity and sustainability concerns in the era of globalised economy and culture has been gaining importance in the peripheral, less developed and largely rural EU regions, such as Portugal. However, the pro-identity rhetoric has not been matched with practice: changes in landscapes, provoked by diverse interests and power-relations between local and global stakeholders often undermine sustainable development prospects. This situation, it is argued in this paper, reflects the lack of adequate conceptual-methodological framework for the translation of landscape and other territorial identity-related concerns into local and regional development policies and instruments. This limitation can be overcome by operationalizing the complex and ambiguous concept of territorial identity into an analytical category in order to allow for recording, assessment and monitoring of consumption and (re)production of traditional and emerging landscape and other identity features. Empirical studies of territorial identities, conceived as sets of material and immaterial spatial fixes and flows within the local/global nexus, need to integrate in an effective manner the role of changing landscapes in local and regional development. In this context, a conceptual-methodological framework for development-oriented research on landscape and other territorial identity features is proposed.

Key words: landscape research, sustainable development policy, territorial identity, local/global nexus.

Received on: 30th of June, 2005

Accepted on: 30th of June, 2005

Zoran Roca

CEGED - Centre for Geographical and Development Studies, Universidade Lusófana de Humanidades e Tecnologias, Lisbonne, Portugal
zaran.roca@ulusofona.pt

Maria de Nazaré Oliveira Roca

e-GEO - Centre for Geographical and Regional Planning Studies, Universidade Nova de Lisboa, Lisbonne, Portugal
mn.roca@fesh.unl.pt

L'espace des localités et l'espace des courants, le développement et le lien local/global: une contribution au programme de recherches sur le paysage

Résumé

Les auteurs ont présenté cette communication à la 21e Session de la Conférence permanente européenne pour la recherche sur le paysage rural *Une région, beaucoup de récits: les paysages méditerranéens en Europe qui change*, sur le thème «La théorie et la méthodologie des recherches sur l'environnement» (Limnos et Lesvos, Grèce, 15-21 septembre 2004).

L'affirmation des recherches sur le paysage en tant que partie de l'identité territoriale et la durabilité à l'époque de la culture et de l'économie globalisées prend de l'importance dans les régions périphériques, moins développées et surtout rurales de l'Union européenne, tel que le Portugal. Cependant, la rhétorique de la pro-identité n'est pas suivie par une pratique appropriée: les changements dans les paysages, provoqués par différents intérêts et rapports de force entre les parties locales et globales intéressées, affaiblissent souvent les perspectives du développement durable. Cette communication montre comment un tel état de choses reflète le manque d'une structure conceptuelle-méthodologique adéquate pour surmonter le problème du paysage et d'autres questions concernant l'identité territoriale dans la politique et les instruments du développement local et régional. Cette limitation peut être surmontée par une opérationnalisation du concept complexe et ambigu de l'identité territoriale dans la catégorie analytique pour permettre d'enregistrer, d'évaluer et le monitoring de la consommation et de la (re)production du paysage traditionnel émergent et d'autres caractéristiques de l'identité. Des recherches empiriques sur les identités territoriales, observées comme une suite d'espaces de localités matériels et immatériels et d'espaces de courants à l'intérieur du lien local/global, doivent intégrer de manière efficace le rôle des paysages qui changent dans le développement local et régional. Dans ce contexte est proposée une structure conceptuelle-méthodologique pour le développement orienté des recherches sur le paysage et d'autres caractéristiques de l'identité territoriale.

Mots-clés: recherche sur le paysage, politique du développement durable, identité territoriale, lien local/global.

Reçu: le 30 juin 2005

Acceptée: le 30 juin 2005